

# VAMPIRI U POPULARNOJ I PUČKOJ KULTURI

SANDRA BAREŠIN  
[sandra\\_baresin@yahoo.com](mailto:sandra_baresin@yahoo.com)

UDK 392.28  
Prethodno priopćenje  
Preliminary communication  
Primljeno/Received: 27.05.2014.  
Prihvaćeno/Accepted: 30.10.2015.

*U radu se govori o vampirima koji preživljavaju u usmenim predajama ali i putem različitih medija – filma, televizijskih serija i glazbe. Važni likovi ovog članka su istarski vampir Jure Grando, srpski Sava Savanović, mađarska grofica Elizabeta Bathory kao i likovi iz serije „Okus krvi“ ili popularnog romana „Drakula“ Brama Stokera. Na taj način vampir preživljava iako nije živ.*

ključne riječi: vampiri, usmene predaje, popularna i pučka kultura

## UVOD

Sigurno ste čuli za izraz: „Popili ste mi krv!“ a vjerojatno poznajete i sladunjave filmove iz ciklusa „Sumrak sage“. Kao i serije „True Blood“ ili „Buffy – the vampire slayer“ te *hard – core* filmove o nadnaravnim bićima kao što su „Blade“ ili „Underworld“. U svima se pojavljuju vampiri kao dio realnog svijeta. U njemu žive (doduše po noći), napadaju ljude, bore se sa vukodlacima, žive s njima u simbiozi, zaljubljuju se i sišu krv, ili u slučaju serije „True Blood“ - piju onu sintetsku. Vjerovanje da se mrtvi mogu vratiti i utjecati na žive postoji od pamtivijeka, a ti povratnici rijetko kad imaju dobre namjere. Za veći dio javnosti, vampir je krvopija koja noću napada spavače i polako ih usmrćuje sišući njihovu vitalnu tekućinu. Romani i filmovi dočarali su nam osobu koja navodno zazire od češnjaka i križa kao živog mrtvacu koji se boji dnevnog svjetla. Dok sja sunce, on se skriva u svom lijesu. Ima blijedu kožu s izduženim i oštrim očnjacima, grimiznim usnama i dugačkim noktima.

Smrt je povezana s onim što zajednički nazivamo društvenim obredima. Arnold van Gennep ističe 3 posebna dijela u obredima koji se odnose na smrt: obred rastanka, u kojem se tijelo priprema za pokop i odlazak na groblje; usputni obredi, npr. bdijenje i obred zajedništva, npr. karmine. Ako se bilo koji od tih obreda ne obavi, smrt je zla i pokojnik postaje opasan za sve. (Lecouteux 2013: 32)

## PODRIJETLO RIJEČI VAMPIR

U zoologiji termin vampirizma ili krvopijstva navodi se za komarce, pijavice i šišmiše. Riječ vampir potječe iz slavenskog jezika. Smatra se da je prvobitni oblik riječi bio *upir* i da se takav oblik riječi proširio s istoka prema zapadu gdje je prilagođen različitim jezicima. *Upir* označava mješinu punu krvi, bez kosti. Od 1741. godine riječ vampir poprimila je značenje „tiranin koji crpi život svojih podanika“, pa tako Voltaire vampirima naziva redovnike koji žive na račun kralja i naroda, a Karl Marx je kapitaliste vidio kao krvopije. (Lecouteux 2013:9)

U ruskom jeziku *opyr* znači obamrlost, a u poljskom krilata sablast. Opseg značenja riječi vampir usredotočen je na predodžbu koju neprestano nalazimo u izvješćima: trodimenzionalna mrtva osoba, mrtvac koji nije otišao, vještac, čovjek koji se može pretvoriti u vuka. Prvi put vampir je spomenut u Porajnju 1732. godine i pisac koji je upotrijebio tu riječ poznat nam je samo po inicijalima. U engleskom jeziku *vampyre* je ušao u rječnik zahvaljujući putopisu iz 1745. „Putovanja trojice engleske gospode, od Venecije do Hamburga“. Pripovjedač navodi slučajeve vampirizma u Srbiji, Rusiji, Poljskoj i Litvi. (ibid: 90.)

Gotovo sve kulture imaju mitove o vampirima, od kineskih crvenookih čudovišta do grčke Lamije – čudovišta iz Hadova podzemnog carstva, od pretkršćanske Europe do srednjeg vijeka i kneza Vlada Tepeša pa sve do danas.

Legenda je mrtva ako je ljudi ne prepričavaju, ako se barem s vremena na vrijeme na nju ne podsjećaju i ako ne privlači pažnju onih koji dotad za nju nisu znali.

## VAMPIRSKA KNJIŽEVNOST

Vampirizam je preživio u književnosti i dobio jako puno poklonika. Vampiriska književnost se u modernom smislu pojavila sa Georgeom Gordonom Byronom, u čijim pjesmama možemo pronaći dosta vampirskih motiva. U djelu Johanna Wolfganga von Goethea vampirski motiv javlja se 22 puta (balada „Nevjesta iz Korinta“, drugi dio „Fausta“...)

Vampirski motiv možemo pronaći i kod Baudelairea, Kiplinga, Heinea. Kao metaforu socijalnog i ekonomskog izrabljivanja rabili su ga filozofi poput Voltaira i Marxa, dok ga u nas pronalazimo kod autora poput Ujevića, Kamova ili Šimića.

U svojem Filozofskom rječniku Voltaire je vampirima posvetio dugačko razlaganje koje je vrlo kritično i puno ironije. Evo jednog odlomka:

Ti su vampiri bili mrtvaci koji bi noću izlazili iz svojih grobova da bi sisali krv živih, iz njihovih vratova ili trbuha, nakon čega bi se vraćali na groblje. Osobe koje su bile tako sisane kopnjale bi, blijedjele i podlijegale sušici; dok bi se mrtvaci koji sišu debljali, rumenili se i imali odličan tek... (ibid: 28)

I predaja i književnost zazivaju vampire kao alegorijske krivce za širok spektar natprirodnih nedaća. Predmoderni vampir u pučkoj legendi odgovoran je za neobjašnjive smrti, epidemije, pomore stoke ili propale ljetine. Stokerov grof Dracula u Engleskoj odigrava dvostruku socijalnu ulogu: ispusni ventil za koliko – toliko erotsko polje u okolnostima rigidnog viktorijanskog modela ali i kao odraz narasle ksenofobije u doba prvih naznaka propasti imperijalizma. Dracula je inače roman irskog književnika Brama Stokera iz 1897. godine koji pripada žanru horror – spekulativnoj fikciji.

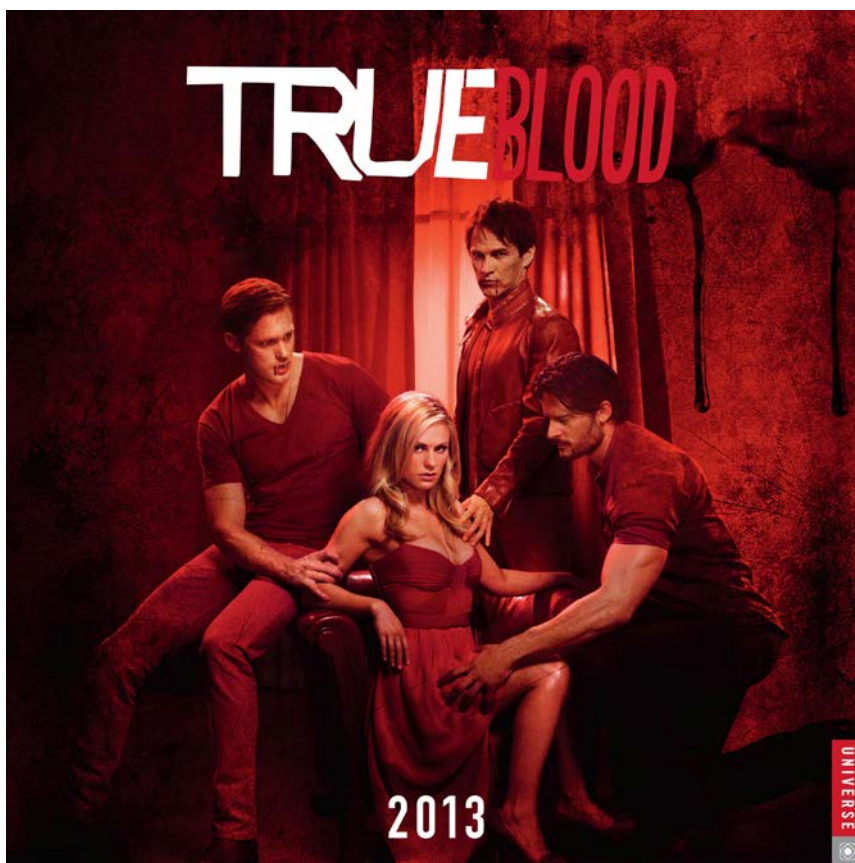
Radnja se događa u [Transilvaniji](#) i [Engleskoj](#), a glavni je lik [grof Drakula](#). *Jonathan Harker*, odvjetnik, dolazi iz Engleske u zabačeni dvorac grofa Drakule u planinama Transilvanije. U Moldaviji drakul znači zloduh. Drakula kupuje posjed u Engleskoj. Tu Jonathan postaje praktički zatočenik i zavode ga tri ženska vampira. Kasnije uspije pobjeći i vratiti se u Englesku (Stoker). Klinički vampirizam se od 1990. godine u literaturi navodi kao Renfieldov sindrom – nazvan po jednom od najintrigantnijih likova Stokerova romana (Faust 1999:107)

## ŠIRENJE IDEJE VAMPIRIZMA

Nakon vampirske epidemije '20 i '30 – ih godina 18. stoljeća u Srbiji, austrijski sudski i medicinski stručnjaci su „verificirali“ postojanje vampira. Naime, postalo je popularno ekshumirati mrtvace, rezati im glave ili ih probadati glogovim kolcem. Bečki dvor osnovao je *Vampirsku komisiju* a Marija Terezija objavila tzv. *Vampirski edikt* kojim je zabranjena ekshumacija mrtvaca. Vampir je postao salonska tema dokone Europe, iako se zapravo radilo o epidemiji bedrenice - antraksa (iz vlastitih zapisa, izvor je televizijska emisija koju sam gledala prije nekoliko mjeseci).

## VAMPIRI NA TELEVIZIJI

Od popularne televizijske kulture odabrala sam američku dramsku seriju True Blood koja je temeljena na seriji romana The Southern Vampire Mysteries autorice Charlaine Harris. Opisuje zajednički život vampira i ljudi u izmišljenom gradiću Bon Temp u državi Louisiana. Glavni lik je konobarica Sookie koja ima telepatске sposobnosti i zaljubljuje se u vampira Billa (Harris 2002). Vampiri imaju vlastitu stranku, oni su političari, što na neki način ironizira političare današnjeg društva koji uvjeravaju narod kako su bezopasni.



Slika 1. Glavni likovi televizijske serije „True Blood“

## VAMPIRI U GLAZBI

U glazbi, neke od pjesama koje spominju vampire su „Vampire Blues“ Neila Younga u kojoj je vampirizam metafora pohlepe u industriji nafte. Potom „We suck young blood“ Radioheada. Radi se o gothic pjesmi iz njihove diskografije u kojoj Thom Yorke portetira stare, moćne ljude kao vampire koji sišu život iz mladih i slabih. Smashing Pumpinks u svojoj „Bullet with butterfly wings“ pjevaju „The world is a vampire sent to drain“. Postavlja se pitanje zašto je svijet vampire nakon kojeg se nameće odgovor: Because it sucks. Slijedi moj omiljeni The Birthday Party koji u gothic punk maniri pjevaju u pjesmi „Release the bats“ o djevojci koju uzbuđuju vampiri i šišmiši ili je i sama vampir. Kultna oda klasičnim horror filmovima Vincenta Pricea je „Night of the Vampire“ Roky Ericksona u kojoj Drakula govori o svojim opsesijama (<http://www.rollingstone.com/music/pictures/the-15-greatest-songs-about-vampires-20110624>).



Slika 2. Neil Young

## JURE GRANDO

Jedna od najzanimljivijih pojava u svijetu hrvatskih nadnaravnih bića svakako je Jure Grando. Jure Grando je najpoznatiji hrvatski vampir (ja barem ne poznajem ni jednog drugog) čije je krvave ugrize zabilježila legenda u tamnom srcu Istre. Pojavljuje se u 17. stoljeću u mjestu Kringa, a zabilježio ga je Johann Weikard Valvasor u svom čuvenom djelu „Slava vojvodine Kranjske“. Jure Grando jedna je od rijetkih vampirskih „osobnosti“, što su ih predaja a potom i pisana riječ, zaista precizno definirali. On je

nemirni noćnik i jedan od prvih „byronovskih“ vampira. Bio je seksualno aktivan, štoviše, pohotan noćnik koji je bestidno ismijavao crkvenu i svjetovnu vlast. Zapravo je bio žrtveni jarac za svjetovne gadosti (za života, navodno, nije bio uzoran građanin). Jure je noćnim kucanjem na vrata obilježavao kuće u kojima će u najkraćem roku nekoga pokositi smrt (radi se zapravo o metaforici kuge ili kakve druge bolesti). Etnološke i povijesne činjenice odvođe ga u sferu turizma. U Kringi postoji kafić „Vampire“, a prepričavanjem njegova nadnaravnog djelovanja njeguje se istarski identitet, koji je ionako prepun različitih priča o fantastičnim bićima (<http://www.youtube.com/watch?v=UnTq9GeF26Q>, autor knjige „Vampir“, Boris Perić i etnolog Tomislav Pletenac govore u navedenoj emisiji o vampirizmu).

Godine 1672. tijelo mrtvog čovjeka po imenu Jure Grando iskopano je uz poseban obred, a njegova glava odrezana kako bi pustio ljude na miru. Naime nakon smrti spomenute osobe, kad je već bio pokopan u skladu s kršćanskim običajima, vidjeli su ga kako tumara gradom u noći poslije pogreba. Počeo je tako da se ukazao ocu Jurju, redovniku iz pavlinskog reda, koji je bio služio njegovu posmrtnu misu i vodio njegov pogreb. Grando se zatim noću ukazao nekolicini svojih prijatelja šetajući ulicama i kucajući tu i tamo na vratima kuća, nakon čega su razni ljudi poumirali. Zapravo, kroz vrata kuća na čijim je vratima zakucao, uskoro bi iznijeli nekog pokojnika. Uputio se i u kuću svoje udovice, spavao s njom. Upravitelj policije mu je naposljetku odrubio glavu. Tog trena, Jure je ispustio krik kao da je još uvijek živ i ispunio grob krvlju. Kad su to obavili, krvnici su se vratili kućama i od tada je Grando svoju ženu i ostale ljude pustio na miru (Lecouteux 2013).

S antropološkog motrišta, smaknuće vampira može se savršeno uklopiti u ono što Rene Girard naziva kolektivno umorstvo:

1. pošast napadne zajednicu
2. da bi stala pošasti na kraj, zajednica traži krivca. Jezici se razvežu i ljudi se prisjećaju činjenica koje su se isprva činile bezopasnima, ali kada se povežu, potvrđuju sumnje koje ljudi gaje prema mrtvacima.
3. napravi se popis „obilježja žrtve“ koja se u mitu o vampirima odnose na tjelesni izgled pokojnika, dan i sat vampirova rođenja ili čak i njegovo zvanje, ukratko, na

sve što bi moglo pridonijeti da mrtvac još za života postane izopćenik društva.

4. cijela zajednica sudjeluje u smaknuću posredstvom predstavnika – krvnika ili izvršitelja smaknuća kojeg je odredila mjesna vlast. (ibid:126.)

## LEGENDA O SAVI SAVANOVIĆU

Krenemo li u Srbiju, naići ćemo na legendu o vampiru Savi Savanoviću, koja je dobro poznata na prostiru bivše Jugoslavije. Možda je razlog kulturni horror film iz 1973. godine „Leptirica“, kao i roman srpskog autora Milovana Glišića – „Poslije 90 godina“ – objavljen 1880. godine, 17 godina prije Stokerova Drakule. Navode o vjerovanju o srpskom vampiru ispričao mi je jedan Srbin prilikom zajedničkog boravka u Makedoniji.

Sava je navodno opsjedao seoski mlin. Ne samo da je pio ljudima krv, već ih je i gušio do smrti, što je zapravo čest motiv balkanskog folklor.

Zarožje se nalazi u planinama zapadne Srbije. Neki od stanovnika i dalje sa sobom nose češnjak, kako navode neki istraživači.

Sava se prema legendi zaljubio u djevojku, koju je zaprosio kada je već bio ostario i poružnio. Ona ga je odbila a on ju je upucao u leđa. Njegov brat, Stanko, ga je pratio i napao. Vidjeli su ih pastiri, koji su upucali Stanka, a Savu na smrt pretukli, zakopavši ga kraj mjesta zločina, a ne na lokalnom groblju.

Nedugo nakon toga, počele su spekulacije da Sava noću luta po selu i da je postao vampir. Vampir je godinama ubijao stanovnike Zarožja ali nisu ga mogli ubiti jer nisu znali gdje se nalazi njegov grob.

Bio je jedan mladić iz sela Ovčinje, imenom Strahinja, i jedan bogati farmer iz Zarožja koji je imao prekrasnu kćer – Radojku. Strahinja se u nju zaljubio, ali je bio jako siromašan. Jednog dana, zamolio je stanovnike Zarožja da prespava u mlinu. Oni su ga pokušali spriječiti – jer tko god je spavao tamo – bio bi ubijen. Radojkin otac je pristao, budući je to bio dobar način da ga se riješi. No, Strahinja je zamotao drvene trupce u deku i sakrio se, kada je u mlin ušao veliki i ružan čovjek. Pohitao je sisati krv, međutim naišao je samo na drvo, rekavši: „Otkad sam postao Sava Savanović, nikad nisam prošao bez večere, osim večeras“. Strahinja je pogodio Savu svojim oružjem i Sava

je nestao. Budući je Strahinja spasio selo od vampira, Radojkin otac dao mu je dopuštenje da je oženi.

Mještani su otišli pitati gdje je Savin grob najstariju mještanku – Mirjanu. Ona im je rekla da se nalazi ispod stabla brijesta i da uzmu crno ždrijebe i prate ga te da će im ono pokazati put. Rekla im je i da uzmu puno češnjaka, oštri glogov kolac i da povedu svećenika sa svetom vodom. Pronašli su grob i Savu u njemu s jednim okom otvorenim. Najhrabriji mještatinin ga je probio kolcem u prsa, a svećenik ga je zalio svetom vodom, ali se poskliznuo i prolio je na zemlju. U tom trenutku, veliki leptir izletio je iz Savinih usta i nitko ga više nije vidio. Svejedno, nitko se nije usuđivao provesti noć u mlinu. Nakon nekog vremena, leptir je počeo mučiti ljude – posebice novorođenčad i malu djecu. Neka djeca su umrla. Sava živi u obliku leptira i još uvijek opsjeda mlin.

## ZAKLJUČAK

Kada mašta izbije na površinu, fantastična bića preživljavaju u pričama, legendama, ali i filmovima, televizijskim serijama i pjesmama. Jedna su od mnogih interpretacija svijeta te noćni pejzaži kolektivne imaginacije. Crne metafore vampira nisu bezvrijedne priče za plašenje naivnih, već književno vrijedni, te psihološko i socijalno itekako utemeljeni iskazi o stanju društva, njegovim paradoksima, nepravdama i moralnom rasulu, koje je posljednjih godina u nas, nažalost, uvelike zagospodarilo svakodnevicom.

Vampir pripada onom krivom tumačenom dijelu ljudske povijesti. On ima ulogu i namjenu – nije se on jednostavno pojavio ni iz čega u 17. ili 18. stoljeću. On je dio složenog tumačenja života i smrti koje je preživjelo do današnjih vremena – prošlosti koju ljudi često poistovjećuju s mračnim srednjim vijekom, onim nazadnim i neukim vremenima koja je dokinuo razum i prosvjetiteljstvo. Ipak čudi činjenica da su se upravo u prosvjetiteljstvu vampiri proširili poput epidemije u sve krajeve. Pod snažnim udarcima Razuma, vjera se povukla, a njezina poimanja života i smrti ponovno su dovedena u pitanje. Znanost je postala novom dogmom pa je njezina zadaća bila tumačenje svijeta i odbacivanje „natruha praznovjerja“. Ljudi su međutim nastavili prenositi stara vjerovanja. U to vrijeme medicina je pokazala živo zanimanje za smrt. Pojava vampirizma točno se poklopila sa svršetkom lova na vještice u Europi. Povijesno,



pojam epidemije pospješio je nadomještanje progona vještica progonom vampira. Za teologe je vampir, koji je dovedio u pitanje dvojnost tijela i duše i bio kršitelj prirodnih zakona, predstavljao grešnika koji je umro bez oprost, kao izopćenik. (Lecoutex 2013:134.) Za znanstvenike, liječnike i fiziologe, vampir je truplo koje sadrži život, vegetativnu silu, a što dokazuje rast nokata, kose, pa čak i kože. Odsutnost raspadanja kod nekih iskopanih trupala koje običan puk tumači kao dokaz da je mrtvac vampir, može se objasniti, osobitostima mjesta na kojem su pokopani, a pokazatelje svatko može provjeriti: tekuća krv, rumena put i tako dalje. (ibid:136.)

Sociolozi tumače procvat književnosti i filma s temom vampira kao mješavinu stvarnih tema kao što su bolest, smrt, spolnost i vjera. Nadalje su upozorili na to da su vampiri tema koja se iznova javlja u politici.

Vampir tako živi iako zapravo nije živ. Ili barem preživljava putem narodne predaje i u današnje vrijeme, različitih medija.

## LITERATURA

FAUST Viktoria. 1999. *Vampiri. Legenda koja ne umire*. Zagreb: Zagrebačka naklada.

HARRIS Charlaine. 2002. *Living dead in Dallas*. Great Britain: Orion Books.

LECOUTEUX Claude. 2013. *Povijest vampira. Autopsija mita*. Zagreb: TIM press.

STOKER Bram. 1999. *Drakula*. Varaždin: Stanek.

## ELEKTRONIČKI IZVORI

URL: <http://www.rollingstone.com/music/pictures/the-15-greatest-songs-about-vampires-20110624>).

URL: <http://www.youtube.com/watch?v=UnTq9GeF26Q>

## POPIS KAZIVAČA

Matija, rođen 1987. godine, datum intervjua: 23. ožujka 2013. godine

## POPIS SLIKOVNIH PRILOGA

Slika 1. Glavni likovi televizijske serije „True Blood“, preuzeto sa: <http://true-blood.net/2012/10/08/enter-to-win-a-true-blood-2013-calender/>

Slika 2. Neil Young, preuzeto sa: <http://www.tylosand.se/konst/fotografer/henry-diltz>

## VAMPIRES IN POPULAR AND FOLK CULTURE

*(Summary)*

The objective of this paper was to examine the survivor of the vampires in oral tradition and through media such as movies, television shows and music. Important characters of this paper are istrian vampire Jure Grando, serbian Sava Savanović, hungarian countess Elisabeth Bathory and the popular characters from the television show „True Blood“ or the popular novel by Bram Stoker „Dracula“. This way, the vampire survives, even though is not alive.

Key words: vampires, oral tradition, popular and folk culture